

Tragičnost položaja in delovanja pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča

Tone Peršak*

Potrjeno – Accepted: 14. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.04 Strokovni članek
UDK 929Grmič V.: [94(497.4):27-7]

Tone Peršak: Tragičnost položaja in delovanja pomožnega škofa Dr. Vekoslava Grmiča. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 178–192

Prispevek želi biti interpretacija prizadevanj mariborskega pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča za dialog med RK cerkvijo in oblastjo v Sloveniji od leta 1968 do 1980. Dr. Grmič je bil kot nosilec teh prizadevanj po svoji in po volji papeža Janeza Pavla II. kasneje odrinjen in socialno izoliran, četudi je v javnosti še lahko nastopal. V kontekstu poslanstva, ki si ga je izbral, in glede na gluhost prostora – v katerem je deloval ter nasprotovanju cerkvenih oblasti in ignoranco političnih – je bila njegova usoda tragična in on tragični junak, kar je dojel tudi sam.

Ključne besede: tragičnost, tragični junak, poslanstvo, socialni čut, ocena razmer, Rimsko katoliška cerkev ali RKC, aktualna politika, Zveza komunistov.

1.04 Professional article
UDC 929Grmič V.: [94(497.4):27-7]

Tone Peršak: The tragedy of the situation and actions of Dr. Vekoslav Grmič, the auxiliary bishop. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 178–192

The article aims to interpret the efforts of Dr. Vekoslav Grmič, the Auxiliary Bishop of Maribor, in promoting dialogue between the Roman Catholic Church and the authorities in Slovenia from 1968 to 1980. Despite being a leading figure in these efforts,

* **Tone (Anton) Peršak**, univ. dipl. komparativist in univ. dipl. režiser; pisatelj in esejist ter publicist

Dr. Grmič was later marginalized and socially isolated, both by his own will and by the will of Pope John Paul II. However, he was still able to speak in public. Given the deafness of the environment in which he was active, the ecclesiastical authorities' opposition, and the political authorities' ignorance, his fate was tragic. He was a tragic hero, something which he also realized.

Keywords: tragedy, tragic hero, mission, social sense, assessment of the situation, Roman Catholic Church or RCC, current politics, Union of Communists.

Vera je svoboda; vere ni mogoče širiti in delati zanjo s prisilo, najmanj pa z orožjem. Nekaj takega je izdaja vere; spreminjanje vere v njeno nasprotje je najhujši zločin, še posebej za krščanstvo, kajti svoboda, enakost in bratstvo so krščanske vrednote; in za vsakega velja, da se mora ravnati po svojem prepričanju, tudi za neverujočega, ravnati po tem, kakor mu je dano, da mora spoštovati svojo drugačnost in drugačnost drugega.

Kdor ni zoper nas, je z nami, čeprav je še tako drugačen po svojem prepričanju. Sodelovanje z nevernimi v službi dobrega, človeka je naravnost dolžnost. Sicer pa vsakdo, ki si prizadeva za nekaj dobrega, že služi Bogu, čeprav se tega niti najmanj ne zaveda, in Bog ga naravnost vodi pri njegovem delu.¹

Uvodna opomba: Kot avtor tega razmisleka o željah, delovanju in ciljnih delovanja škofa dr. Vekoslava Grmiča, ki nisem ne teolog ne filozof, temveč komparativist in režiser ter predvsem, kot se najpogosteje predstavim, pisatelj, bom tudi tokrat razmišljal kot literat. Hkrati sem tudi rojak dr. Grmiča in sem, resda veliko kasneje, več let, obiskoval isto osnovno šolo v tedanjem Vidmu, zdaj spet Svetem Juriju ob Ščavnici, in že kot najstnik vsaj nekaj malega slišal in prebral o duhovniku in katoliškem intelektualcu Grmiču, kakor tudi o Antonu Trstenjaku in teologu Janezu Janžekoviču, ga kasneje osebno spoznal in bil, kot mlajši rojak, se mi zdi, tudi deležen njegove pozornosti. To omenjam, ker so vse te okoliščine vplivale na to, da sem, čeprav nisem usposobljen za to, da bi strokovno kompetentno interpretiral, kaj šele ocenjeval njegovo delo s področij teologije in filozofije, vseeno sprejel vabilo na ta simpozij. To pomeni, da je moj prispevek bolj esejistične narave, zasnovan in napisan z literarnega vidika kot interpretacija dogajanja, kar zadeva razmerje med cerkvijo in oblastjo, v središču katerega je bil dr. Grmič kot mariborski pomožni škof zlasti od leta 1968 do leta 1980, kasneje pa, kot pričajo tudi njegovi osebni prijatelji, v bistvu odrinjen in do neke mere socialno izoliran. Tako rekoč kaznovan. Lahko je še predaval in seveda pisal, bil je zaželen sogovornik novinarjev v številnih intervjujih, a dostopa do njegovim potencialom

¹ Vekoslav Grmič *Poslednji spisi, Moja duhovna bilanca, Izzivi in odgovori*, Zal. In Unigraf Ljubljana, 2000 in *Poslednji spisi, Misli o Sodobnosti*, Unigraf, Ljubljana, 2005.

ustrezne vloge v cerkveni hierarhiji ni več imel. O tem pišejo številni pisci, publicisti, teologi, filozofi, nekateri naklonjeno do njega, drugi pač tudi manj naklonjeno. Že iz navedenega in tudi iz tega, kar je mogoče prebrati iz pričevanj o njem in njegovem delovanju in seveda iz tega delovanja samega in njegovih pogledov in opredelitev, razvidnih iz njegovih spisov, je videti, da je bil dr. Grmič izrazito tragični lik, ki s svojo življenjsko zgodbo ustreza ne le eni, temveč vsaj dvema izmed najbolj dognanih opredelitev tragedije in tragičnega junaka in, kot tak, na nek način s svojim življenjem demantira predpostavke in teze, da že v dvajsetem stoletju tragedija in tragični junak v bistvu nista več mogoča. Njegova življenjska zgodba zanika to stališče; vsekakor pa je na mestu vprašanje, kako pomemben del kulturne in tudi širše javnosti danes gleda na tragedijo in tragične junake oziroma ljudi, ki se izpostavijo, naj bo to v stvarnem ali v »kakor stvarnem« svetu znotraj literarnega dela, in svoj boj za spremembe izgubijo ter propadejo na način, ki ustreza opredelitvi tragedije. To je vprašanje v kontekstu krize humanizma, neoliberalnega fetišiziranja individualizma in zavračanja pomena skupnosti in posameznikove vpetosti v skupnost ter v bistvu tudi zavračanja odgovornosti za prihodnost.

Podatki in pričevanja pričajo, da je bil dr. Grmič že kot mlad duhovnik in morda potem še vse bolj pod vplivom okoliščin, v katerih je živel kot otrok iz nepremožne družine, čeprav so starši storili vse, kar so mogli, da so zagotovili sedmim otrokom dostop do izobraževanja in seveda pod vplivom ne ravno razvitega, tedaj še dodatno zapostavljenega in šikaniranega ruralnega okolja, občutljiv za socialne razmere v tem okolju in zelo zavzet za izboljšanje razmer. Zato tudi ni nenavadno, da je bil veliko bolj, kot je mnogim v slovenski RKC ustrezalo, dojemljiv za nekatere ključne postavke komunistične ideologije in znotraj nje deklariranih programskih usmeritev komunistične oblasti v Jugoslaviji in seveda v Sloveniji. Kot pričajo in poudarjajo posamezni raziskovalci njegovega dela in ljudje, ki so ga osebno neprimerno bolje poznali, je – in to ne edini – v RKC našel kar nekaj podobnosti med evangelijski in Komunističnim manifestom, temeljnim delom Marxa in Engelsa, na katerem je temeljila komunistična ideologija, podstat vseh komunističnih ali tudi socialističnih družb oziroma držav, tudi Jugoslavije, in iz katere so bolj ali manj dosledno izhajali tudi programi komunističnih strank v zahodnih državah, npr. v Italiji, Franciji itd. Poleg tega je gotovo pomembno za njegov razvoj tudi to, da se je v pripravi doktorata zelo temeljito seznanil s po II. svetovni vojni dolgo najbolj aktualno eksistencialistično filozofijo, kar vse mu je omogočilo širino mišljenja in, po mojem mnenju, tudi strpnost v dialogu z drugače mislečimi ter, kot se zdi še zlasti pomembno, tudi posluš za načine razmišljanja nevernih ljudi, ateistov. Zato ni nenavadno, da se je kasnejši škof Grmič že zgodaj kot duhovnik začel zavzemati za dialog med (zlasti slovensko) RKC in komunistično oblastjo v Jugoslaviji oziroma Sloveniji. Pri tem

je, podobno kot nekaj časa Vatikan, tudi on izhajal iz predpostavke, da bo politični sistem, bolj ali manj trdo zastavljen in na pogled vse bolj zasidran v praktično vseh vzhodnoevropskih državah in Jugoslaviji in še ponekod po svetu, načeloma tudi povsod bolj ali manj neprijazen do katerekoli religije, obstal in vsaj v pomembnem delu sveta še dolgo prevladoval in da je to pač treba sprejeti in skušati s to politiko oziroma oblastmi v teh državah živeti in doseči dialog, se dogovarjati o ustrežnejših razmerah za delovanje nacionalnih cerkva in katoliške cerkve v celoti. Tako je razmišljal, kot vemo, tudi papež Pavel VI.,² ki je prav zato v posameznih državah poizvedoval in skušal najti dovolj kompetentne dialoško usmerjene predstavnike cerkve, duhovnike oziroma teologe, ki bi lahko poskušali vzpostaviti možnosti za tak dialog in prevzeli odgovornost zanj. Velja prepričanje, da je skušal najti takšno osebo, kar zadeva Jugoslavijo, na Hrvaškem in je ni našel, ravno tako ne v ljubljanski škofiji, mu je pa v pogovoru, ko se je mudil v Rimu, mariborski škof Držečnik omenil in priporočil za to nalogo dr. Grmiča. Pavel VI. je februarja 1968 Grmiča povabil in ga, kot trdijo poznavalci, že po prvem pogovoru, tako rekoč takoj imenoval za mariborskega pomožnega škofa, domnevno tudi s pravico nasledstva, seveda prav na osnovi Grmičevih pogledov in načrtov, kako začeti in voditi dialog z oblastmi v Sloveniji oziroma Jugoslaviji.

Ko sta deset let kasneje umrla, najprej škof Držečnik 13. maja 1978 in nato, ne da bi že imenoval Grmiča za mariborskega škofa, 6. avgusta 1978 še papež Pavel VI, novi papež Janez Pavel I. v bistvu niti ni imel časa imenovati Grmiča, ki je zato kot kapitolarni vikar upravljal škofijo, ker je nenavadno hitro umrl in ker je potem postal papež Janez Pavel II. poljski kardinal K. Wojtyła, ki tudi glede na svoje življenjske izkušnje in osebne poglede na komunizem in komunistične oblasti ni gojil posebnih želja po dialogu cerkve s temi oblastmi, je to pomenilo, da se je približal konec t. i. Grmičeve dobe, kar je razumljivo tudi glede na popularno poimenovanje dr. Grmiča kot »rdečega škofa«; čeprav bi si po drugi strani glede na program reevangelizacije po mnenju nekaterih avtorjev zapisov o dr. Grmiču pomožni škof Grmič in papež Janez Pavel II. lahko bila tudi dokaj blizu. Dr. Grmič naj bi to, da nima več možnosti postati mariborski škof, tudi sam spoznal po pogovoru z novim papežem. Je pa Janez Pavel II. še nekaj časa odlašal z imenovanjem novega mariborskega škofa in nazadnje, navkljub stališču pokojnega škofa Držečnika, naj bo njegov

² Enako so razmišljali tudi nekateri politiki v zahodnoevropskih državah in drugod. Zna na je še vedno prisotna domneva, da je Aldo Moro moral leta 1978 umreti prav zato, ker je tudi on verjel v trajni obstoj komunizma ter komunističnih držav v Evropi in drugod in zato tudi nameraval tesneje sodelovati z italijansko Komunistično partijo, kar so ZDA in v njihovem imenu CIA želele za vsako ceno preprečiti, kar naj bi bilo vzrok za ugrabitev in smrt Alda Mora; seveda se ta domneva zelo razlikuje od uradne verzije poteka ugrabitve in uboja Alda Mora.

naslednik dr. Grmič, 10. novembra 1980 imenoval kot novega mariborskega škofa dr. Franca Krambergerja. In potem je seveda dr. Grmič kot pomožni škof odstopil.

A če skušam argumentirati trditev, da je bil dr. Grmič tako rekoč paradigmatični primer tragičnega junaka, naj poudarim, da se je svoje naloge, ki jo je razumel kot poslanstvo, lotil docela skladno s svojim razumevanjem evangelijev in stališčem, da bi se RKC in krščanstvo v celoti moralo vrniti k izročilu evangelijev in se otresti mnogočesa, kar se je v skoraj dveh tisočletjih razvoja prvobitne vere v religijo in občestva vernikov v institucijo cerkve kot organizacije in političnega ter gospodarskega subjekta in nekaj časa tudi pomembne države s povsem posvetnimi cilji in v bistvu ves čas s težnjo po obvladovanju tudi posvetnih oblasti številnih držav po svetu, cepilo nanj in izražalo voljo do moči zlasti voljo vodstev RKC. Tudi zato ne preseneča, da je dr. Grmič, čeprav hkrati predan svoji duhovniški vlogi, kot je mogoče razbrati iz njegovih spisov in tudi iz pričevanj poznavalcev njegovega dela in razmišljanja, ki so mu bili tudi osebno blizu, kot na primer avtorji zbornika Vekoslav Grmič škof pričevalec (Kulturni center Maribor, 2022), zelo kritično razmišljal tudi o cerkvi sami. Seveda še posebej o slovenski, po eni strani zaradi svoje povezanosti in zavezanosti izročilu krščanskih socialistov, ki so bili v tako rekoč nenehnem sporu s slovensko cerkvijo in zlasti z njeno politiko oziroma njeno politično orientacijo, zlasti kar zadeva vrh cerkve v Ljubljani in po drugi strani tudi zato, ker je štajerski del slovenske RKC, to velja tudi za številne duhovnike, v glavnem ves čas nekoliko drugače razmišljal, kar še posebej velja za čas II. svetovne vojne kot čas neposrednega angažmaja ljubljanskega cerkvenega vrha v t. i. »državljanski vojni« na območju Slovenije, potem pa je tudi po mnenju poznavalcev znotraj same cerkve ta ljubljanski cerkveni vrh takšno orientacijo v veliki meri ohranil tudi v povojnem času, ko je dr. Grmič, ne edini, poskušal doseči dialog s politično oblastjo. Za tak dialog pa bi bila potrebna velika mera strpnosti in celo neke vrste sprava in odpoved mnogim stališčem in vrednostnim sodbam, seveda na obeh straneh, tako na strani RKC kot na strani komunistične oblasti. A te pripravljenosti na nobeni strani ni bilo. Ne na strani (zlasti ljubljanskega vrha) cerkve in ne na strani politične oblasti v bistvu skoraj vse do razpada Jugoslavije, ne glede na to, da je Titova Jugoslavija iz pragmatičnih razlogov sklenila sporazum oziroma t. i. Protokol z Vatikanom (1966), ki pa ni prinesel kakšnih bistvenih sprememb oblasti do RKC v Jugoslaviji, ki bi omembe vredno olajšale njeno delovanje in njen položaj. Zakaj te pripravljenosti ni bilo, je pravzaprav povsem razumljivo, čeprav je hkrati vsaj z vidika načel, na katerih temelji demokracija in v bistvu tudi evropska civilizacija, vsaj po razsvetljenstvu, to v celoti nesprejemljivo. Razumljivo zato, ker je glede na naravo obeh sistemov, RKC kot ustanove, ki temelji na katoliški religiji, kar pa ne pomeni, da a priori temelji tudi na veri ali

vernosti sami po sebi, in države, ki temelji na komunistični ideologiji, ki je po svoji naravi nič manj ali celo v nekaterih pogledih morda še bolj total(itar)na, dialog med tema dvema sistemoma, razen morda glede najmanj pomembnih povsem pragmatičnih vprašanj, v principu nemogoč. To si lahko predstavljamo, če si razložimo oba sistema, vsakega zase, kot vseobsežna sistema, ki oba hočeta in si prizadevata v celoti in popolnosti, tudi v globine, pokriti in obvladati vsa področja življenja posameznika, države in družbe kot skupnosti prebivalstva države v vseh razsežnostih. V tem je totalnost ali totalitarnost obeh sistemov. Z drugimi besedami, oba sistema kot kompleksni organizacijski in oblastni strukturi želita v celoti obvladovati duše, razume in, posledično, tudi ravnanje in celo fizično življenje na tem območju živečih prebivalcev. Nekateri ključne vrednote, na katerih sistema temeljita, pa so kljub podobnostim med evangeliji in Komunističnim manifestom, o katerih na več mestih govori dr. Grmič, vendarle različne, in če še ob tem upoštevamo že omenjeno vlogo vsaj dela cerkve in Komunistične partije kot vodilne sile odpora proti okupatorjem in revolucije med vojno, je, kot rečeno, težko verjeti, da bi že manj kot petindvajset let po vojni ti dve strani lahko spoznali in priznali svoje zmete in napake, tudi odgovornost za zločine, se v bistvu spravili in bili brez večjih zadržkov sposobni dialoga. Kajti pripravljenost na dialog predpostavlja tudi ali celo predvsem priznanje in upoštevanje možnosti, da ima prav partner v dialogu in ne jaz. Predpostavlja tudi vzajemno spoštovanje in priznanje enakopravnosti kot izhodišče. Ker pa teh pogojev ni bilo, je seveda logično in razumljivo, da kljub temu, da je dr. Grmič ravnal v skladu z željo in v bistvu tudi pooblastilom papeža Pavla VI., Cerkev kot inštitucija oziroma zlasti vrh slovenske RKC v Ljubljani dr. Grmiču ni bil naklonjen. Še več. Zanj je bil dr. Grmič, kot rečemo, trn v peti. Po drugi strani pa je seveda, vsaj zdi se tako, tedanja politična oblast, čeravno tudi ni bila za vsebinski dialog in ni bila pripravljena na nikakršne koncesije cerkvi v Sloveniji, vsaj do neke mere in na deklarativni ravni kazala nekaj več navidezne naklonjenosti dr. Grmiču, prejkone tudi zato, da je nekoliko ponagajala vrhu cerkve in dajala najbrž lažni vtis, češ če bi bili vsi takšni kot dr. Grmič, pa bi se morda bilo mogoče o čem dogovoriti. S tem pa je Grmiču kot t. i. rdečemu škofu najbrž tudi do neke mere škodovala, ker je to še dodatno vplivalo na odnos omenjenega vrha cerkve do njega. A dr. Grmič je verjel v možnost dialoga in verjel je, kot je mogoče sklepati, tudi v svojo zmožnost, da bo naposled vendarle nekaj dosegel in spodbudil dialog. Naj samo omenim, kako zelo pomembno se mu je zdelo vzpostaviti dialoški stik z mladimi, a razmišljajočimi intelektualci ateisti, v katerih je bržkone videl neko silo, ki bo v prihodnje prevzela vidno vlogo v družbi in vplivala na njen razvoj in tudi na preoblikovanje vrednot, na katerih družbena skupnost temelji. O tem njegovem prizadevanju piše dr. Cvetka Hedžet Toth v že omenjenem zborniku in v zvezi s tem omenja tudi

njegovo spodbujanje teh mladih, tedaj še študentov. Pri tem ne smemo pozabiti, da je bil to čas po letu 1968, ko so/smo študentje v Evropi in tudi v Sloveniji temeljito pretresli družbo in tudi politiko in dejansko ustvarili vtis, da s tedanjo generacijo dvajset- do tridesetletnikov prihaja radikalen preobrat vrednostnega sistema vsaj v Evropi, če že ne v svetu. Domnevam, da je tudi dr. Grmič videl ta potencial v prihajajoči generaciji in se zanašal nanj. Po drugi strani se je zavzemal za dialog tudi v vseh svojih javnih nastopih in, najbrž ni treba poudarjati, pisal na način, ki naj bi ga spodbudil. Temu ustrezno se je, kot rečeno, zavzel za prenavo cerkve oziroma njeno vrnitev k izvirnemu nauku evangelijev in tako, kot morda nekateri to tudi ironično imenujejo, oblikoval neke vrste socialistično teologijo.

Takšnim ocenam najbrž pritrjuje razmišljanje dr. Grmiča, ki samo po sebi ni teološko in je objavljeno v njegovem zadnjem, tako rekoč poslovilnem delu *Poslednji spisi – Misli o sodobnosti* (Založba Unigraf, Ljubljana, 2005), kjer na straneh 139 in 140 v odgovoru na vprašanje Marjana Matjašiča: »Cerkev in vera v času komunizma in njun položaj danes v kapitalizmu?« odgovarja: Cerkev se je bila v času komunizma prisiljena posvetiti predvsem verskim vprašanjem, evangeljski duhovnosti. Drugo ji takrat ni preostalo in edino tako je lahko v komunizmu delovala in se uveljavljala. Nastal je paradoks, kajti temeljna ideja socializma je sama po sebi globoko krščanska, kot so krščanske ideje tudi ideje francoske revolucije: enakost, svoboda in bratstvo. Krščanska ideja je tako tudi ideja solidarnosti med ljudmi, ki jo je po letu 1945 želel v življenju uresničiti socializem – takratna komunistična oblast. Krščanske ideje bratstva in sestrstva, kot tudi solidarnosti med ljudmi, so se v nekaterih oblikah uresničile v jugoslovanskem socializmu. Cerkev v socializmu na tej duhovni ravni ni imela nasprotnika, na politični pa nedvomno. Ker oblast cerkvi ni dopustila, da bi imela kakršnikoli vpliv v javnem življenju, kot denimo, da bi cerkev lahko povedala svoje mnenje, kako socialistična država in njena oblast služita socializmu, torej krščanski ideji ali nečemu drugemu, torej ne socializmu. Zaradi politične izključenosti iz družbenega dogajanja se je Cerkev v socializmu lahko ukvarjala predvsem s seboj, z vero v ožjem pomenu, s krščansko idejo bratstva in sestrstva in z evangeljskim poslanstvom.

Sedaj v kapitalizmu pa je stvar drugačna. Cerkev nima neke duhovne sorodnosti z idejo kapitalizma, pa čeprav se nekateri trudijo in človekove pravice, ki jih formalno zagotavlja kapitalistična družbena ureditev vsakemu posamezniku, revnemu ali bogatemu, jemljejo za dokaz sorodnosti kapitalizma z idejami evangelija.«

Temu bi najbrž danes skupaj z Grmičem lahko dodali, da je seveda tudi cerkev eden največjih kapitalistov v Sloveniji in tudi zato najbrž pritrjuje kapitalističnemu družbenemu sistemu, čeprav ta, kot smo vedno bolj priče, razkraj družbo oziroma sleherno skupnost in tako deluje v izrazitem nasprotju

prejkone tudi z izročilom krščanstva oziroma duha evangelijev. Vsekakor pa ta nekoliko obširnejša navedba naknadnega razmisleka o ugotovitvah in razmerah, ki so ga motivirale za njegovo zanosno prizadevanje za dialog med slovensko RKC in političnimi oblastmi, potrjuje in v njej tudi sam ugotavlja, zakaj njegovo prizadevanje ni bilo bolj uspešno.

Enako zavzeto si je prizadeval tudi za etično prenovu oziroma novo etiko, pri čemer se je v zvezi s tem temeljnim vprašanjem moderne dobe, kako vzpostaviti univerzalni in po možnosti tudi za ateiste zavezujoči ethos, bližal konceptu svetovnega ethosa, ki ga je okrog leta 1990 dokončno oblikoval, tedaj že od RKC suspendirani nemški teolog Hans Küng. Podobno kot, vsaj jaz kot laik tako ocenjujem, sta si s Küngom bila blizu tudi v razumevanju razlik med posameznimi krščanskimi cerkvami kot posledic oddaljevanja krščanstva od izvirnega nauka skozi procese razvoja posameznih religij in pripadajočih cerkva in v spoznanju o nujnosti ponovnega zblíževanja krščanskih cerkva oziroma ekumenizma v še širšem pomenu besede. Tudi zato se je najbrž dr. Grmič tako intenzivno ukvarjal po eni strani z opredelitvijo vprašanja vernosti in vere in očitno zavračal veliko tega, kar se je na ta pojem cepilo v času, in po drugi strani enako vztrajno iskal pot do nevernih, iskal neke vrste podobnosti med vernostjo kot vero v boga in »vernostjo« (ali etičnostjo) ateistov, kar razumem tudi kot del iskanja poti do dialoga s pripadniki komunizma kot ideologije in do političnih oblasti v Sloveniji in Jugoslaviji. Pri tem je, kot se zdi, dr. Grmič vsaj do neke mere spregledal ali vsaj podcenjeval ekskluzivizem ideologije, na kateri je temeljila politika oziroma oblast v Jugoslaviji (in Sloveniji) od leta 1945 in v bistvu vse do razpada Jugoslavije oziroma osamosvojitve Slovenije. Ena od posledic tega ekskluzivizma je bilo tudi to, da tedanja oblast preprosto ni zmogla, kaj šele, da bi želela dialog s katerokoli cerkvijo oziroma religijo kot vsaj načeloma enakopravno partnerko.

A ključnega pomena za ta razmislek o tragičnosti dr. Grmiča kot posameznika, tragičnosti njegovega angažmaja in ne nazadnje njegovega – v bistvu poraza, ko RKC tako rekoč z najvišjega vrha prekliče nalogo, ki jo je dobil ravno tako z najvišjega vrha cerkve dvanajst let prej, pri čemer seveda on sam tega angažmaja ni dojemal predvsem kot nalogo, temveč v veliko večji meri kot poslanstvo in kot prizadevanje za dosego stanja, ki naj bi bilo tako rekoč v naravi stvari, torej v zanj nesporni skladnosti vrednot in usmeritev evangelijev in temeljnega teksta komunizma.

Zato je razumljivo, da se je dr. Grmič tega dela lotil z zanosom in strastjo in vso predanostjo ter vložil v svoje prizadevanje vsega sebe, čeprav se je zavedal, da v RKC v Sloveniji in širše nima veliko somišljenikov in podpornikov in da ima ravno nasprotno, veliko nasprotnikov, zlasti v organih odločanja RKC. Je pa svoje prizadevanje utemeljeval tudi z lastno analizo razmer in časa, kar pomeni, da je skušal razumeti čas, v katerem deluje. In tudi iz tega

razumevanja časa je črpal prepričanje, da je to prizadevanje nujno in da nemara lahko tudi uspe. Menil je tudi, da je, čeprav dokaj osamljen oziroma z bolj malo podporniki vseeno sposoben uspeli in dokazati pravilnost svojih predpostavk in analiz in ustreznost oziroma pravilnost svojih prizadevanj in ciljev. Zato je, ko je njegov najvišji in zares pomembni podpornik menda nekoliko nepričakovano umrl in ga je že v kratkem nadomestil novi, popolnoma drugače misleči in usmerjeni papež, dr. Grmič tako rekoč strmoglavil s položaja, ki ga Aleš Maver v spisu *Leto 1968 v Cerkvi v Sloveniji in Vekoslav Grmič*, objavljenem v reviji *Edinost in dialog* (št. 74, 2019), opisuje kot kar »tako rekoč prevladujoči položaj v njej« (Cerkvi) v obdobju od 1968 do 1978 ali celo 1980, torej v obdobju, ki ga imenuje kar »Grmičeva doba«. Poslej je bil dr. Grmič, kot že omenjeno, tako rekoč odrinjen in celo do neke mere socialno izoliran, kot opisujejo njegovi prijatelji in znanci, torej bi lahko rekli tudi pravzaprav simbolno ubit in osramočen, kar dodatno priča o tragičnosti njegove življenjske zgodbe. Takšna opredelitev v bistvu ustreza ne le eni od znanih opredelitev tragedije.

V največji meri morda opredelitvi, na katero se je, kot ugotavlja zgodovina tragedije, naslonil J. W. Goethe s svojo s tega vidika paradigmatsko tragedijo *Götz von Berlichingen* (l. 1773), ki izhaja iz podmene, da tragičnost tragičnega junaka izhaja predvsem iz njegove zmotne ocene časa, dobe, v kateri živi, in dejansko veljavnih in upoštevanih vrednot te dobe. Iste vrste tragičnost je zelo nedvoumno značilna tudi za *Don Kihota*, ki v zgodovini evropskega romana t. i. moderne dobe velja za prototipni primer junaka te vrste romana in prav zato je Cervantesov *Don Kihot*, kot vsi vemo, tako rekoč karikaturalno razviden in zato tudi smešen, potemtakem ne le tragični, temveč hkrati že tudi groteskni lik, a zato seveda nič manj tragičen, kot so to praviloma vsi najbolj znani junaki t. i. evropskega romana od Cervantesa do Balzaca, Flauberta in drugih največjih romanopiscev 19. stoletja in deloma še dvajsetega, ki pa z najbolj reprezentativnimi dosežki na področju romana že razgrajuje ta model oziroma ga v različnih smereh presega. Kot sem že poskušal poudariti, je pri dr. Grmiču nedvomno šlo tudi za takšno, recimo, pretirano dobrohotno ali dobronamerno razumevanje časa in vrednot akterjev (slovenske RKC in slovenske politične oblasti), katerih dialog v korist družbe kot celote naj bi on spodbudil in dosegel s svojim prizadevanjem. Verjel je, da so to predvsem vrednote, ki izhajajo iz ključnih opredelitev evangelijev na eni in temeljnega teksta komunizma *Komunističnega manifesta* na drugi strani, in da je treba obema akterjema to samo dopovedati in ju prepričati, ker se pač ne moreta odpovedati zavezujočim izhodiščem svojega ravnanja. A izkazalo se je, da pač ni tako, in ob prvi priložnosti so ga kot moteči element odstranili na stranski slepi tir. Po drugi strani pa tragičnost, razvidna iz zgodbe dr. Grmiča, izhaja tudi iz opredelitve, ki je največkrat uporabljena v razlagah tragičnosti

glavnega junaka Sofoklejeve tragedije Kralj Ojdip, ki mu teoretiki kot ključno pripisujejo t. i. hybris, lastnost, ki jo lahko imenujemo pretirana samozavest ali celo že kar samozaverovanost, da je Ojdip, samo on sam, sposoben razrešiti zagato in enigmo, pred katero se po posegu vedeža Teireziasa znajdejo Tebe zaradi kuge, ki so posledica krivde, za katero se naposled izkaže, da je krivec prav on, Ojdip, ki hoče z razkritjem krivca za razmere rešiti mesto in tako tudi sebe. On sicer mesto reši, a pogubi sebe in vso družino in jih v bistvu tudi vse osramoti. Tragedija ali, če uporabim ta izraz, tragična zмотa dr. Grmiča ni tako drastična, je pa, kot se zdi, vendarle šlo, kot že rečeno, tudi pri njem za visoko stopnjo samozavesti in prepričanja, da ima prav, in da ravno to, da ima prav, mora pripeljati do tega, kar bi lahko imenovali zmaga, potemtakem do začetka dialoga, kot si je to on predstavljal, vključno z neke vrste spravo med RKC in komunistično oblastjo in skupnim delovanjem v dobrobit tako v skladu z evangeliji kot s Komunističnim manifestom. A šlo je tudi, če že ne za zмотo, vsaj za pretirano pričakovanje, da se bodo komunistične oblasti in tedanji družbeni red v vzhodnoevropskih državah in Jugoslaviji vsaj verjetno veliko dlje obdržali, kot se potem dejansko so. Čeprav je kapitalizem, ki je ta družbeni red zamenjal, kot smo lahko videli, po mnenju dr. Grmiča pravzaprav slabši in bolj neskladen tudi z izvornim naukom krščanstva in zdi se, če lahko zaključim s tem, da kapitalizem v neoliberalni izvedbi, ki ta čas absolutno prevladuje v Evropi, to prav gotovo tudi res je.

Utemeljeno lahko sklepamo, da je bil Grmič imenovan za mariborskega pomožnega škofa zaradi svojih že dotlej znanih pogledov in prizadevanj za dialog med tedanjo komunistično/socialistično oblastjo oz. državo in katoliško cerkvijo na Slovenskem ne glede na to, da hkrati vemo ali vsaj sklepamo in je tudi znano, da do enakopravnega ali resničnega dialoga niti tedanji cerkveni hierarhiji niti politični oblasti v resnici ni bilo. *To razočarajoče dejstvo izpostavlja tudi Srečko Reher v svojem uvodu v zbornik Vekoslav Grmič Škof pričevalec (s prispevki dr. Cvetke Hedžet Toth, Petra Kovačiča Peršina in samega Srečka Reherja, ki je izšel leta 2022 pri založniku Kulturni center Maribor v knjižni zbirki Frontier, ko zapiše: »Toda namesto iskrenega dialoga je odkrival bolj monolog, ki je nastopal s pozicij moči, časti in oblasti ter nestrpnosti do drugače mislečih.«* Od tod zaključek, da se je Grmič v bistvu znašel v tragični situaciji. Bil je izbran (v času papeža Pavla VI., ki se je tudi sam zavzemal za odprtost cerkve za dialog, naj bo s politiko ali z drugimi religijami) za to, da bi utemeljil in poskušal doseči tak dialog in bil je predviden za naslednika tedanjega mariborskega škofa Držečnika (tudi Držečnik sam ga je videl kot naslednika) in vendar leta 1980 ni bil imenovan; novi papež Janez Pavel II. je izbral in imenoval dr. Krambergerja. Z drugimi besedami, dr. Grmič se je znašel v času in situaciji, da je njegovo pozitivno prizadevanje za dialog naletelo na zavračanje tako na strani politike kot na strani cerkve. *Po eni strani je*

šlo, kot že rečeno, za izključevalno monološko pozicijo (in samorazumevanje) politike oziroma oblasti, po drugi strani pa na strani cerkve, kot ravno tako ugotavlja v že omenjenem Uvodu Srečko Reher, za ravno tako odklonilno držo vrha slovenske katoliške cerkve ali vsaj »ljubljske krajevne cerkve«, ki ni najbolj ustrezno razumel koncilске usmeritve oziroma jo je s svojim ravnanjem v bistvu potihoma zavračal.

Grmičevo prizadevanje za dialog je v bistvu mogoče in najbrž tudi potrebno razumeti kot prizadevanje za spravo, o kateri veliko govorimo, še zlasti že ves čas od osamosvojitve, pravzaprav že od leta 1990 (od vsaj formalnega prevzema oblasti s strani koalicije Demos po volitvah spomladi 1990). Je pa vseeno razlika med tem, kako je o spravi oziroma pripravljenosti za dialog razmišljal V. Grmič, ki mu je šlo predvsem za dialog med slovensko RKC in slovensko (posredno seveda tudi jugoslovansko) oblastjo ZK. Zdi se, da je Grmič v to možnost tem bolj verjel, ker je, kot še nekateri katoliški teologi, videl sorodnost ali celo podobnost med naukom, ki izhaja iz evangelijev in vsaj nekaterimi tezami ali zahtevami komunistične ideologije (tudi Komunističnega manifesta). Tako C. H. Toth že na začetku svojega prispevka v zborniku Vekoslav Grmič – škof pričevalec omenja zgled kolumbijskega dominikanca Camilla Torresa, ki je »kot kristjan in duhovnik revolucionar« tudi ocenil, da ima komunistična partija prave revolucionarne elemente in da »kot duhovnik ne morem biti antikomunist«. Je pa potrebno ob tem nujno upoštevati tudi Grmičevo lastno življenjsko izkušnjo, kajti izhajal je iz ne ravno socialno ogrožene družine, a vendar iz družine, v kateri sta starša zelo težko zagotavljala svojim otrokom možnosti za dodatno izobraževanje po tedaj še ljudski šoli.

Po drugi strani pa je za tragičnega junaka, kot to teorija tragedije ugotavlja že ob zgodbi Sofoklejevega Kralja Ojdipa, značilna t. i. hybris, neke vrste samozaverovanost oziroma vera, da je tragični junak sam zmožen razrešiti vse težave in premagati vse ovire in morda tudi uroke, ki ga ovirajo na poti do zastavljenega cilja oziroma dokazati, kot v Ojdipovem primeru, da je čist in ne kriv za karkoli, kar se kaže kot morebitna krivda za krizno stanje v družbi. In ravno zato naposled junak postane sam žrtev te svoje hybris, kar se je v bistvu zgodilo tudi Grmiču. To pa ne zanika dejanske plemenitosti junaka oziroma osebe in njenih prizadevanj. Nasprotno, plemenitost v tej luči postane še bolj vidna. Zgodovina pa je, kot bi lahko kdo sklepal, dala prav tistim znotraj cerkve, ki se z Grmičevim razumevanjem časa in političnih razmer, ki se, že s pogledi Papeža Pavla VI. in seveda potem tudi Grmiča, niso strinjali, kajti že dobrih 10 let po tem, ko je bil Grmič tako rekoč zavržen, da ne rečem kar poražen, je osamosvojitve Slovenije, vsaj po prepričanju kar mnogih v Sloveniji, pritrdila tistim v slovenski cerkvi, ki so vztrajali pri pogledih in opredelitvi vsaj pomembnega, v bistvu tudi odločujočega dela slovenske cerkve v času pred in med II. svetovno vojno, kar je tako razumel in še razume tudi pomemben

del slovenske politike. In čeprav se takšna stališča niso uspela docela uveljaviti in prevladati tudi v slovenski družbi, pa so vseeno še vedno prisotna in zelo vplivna – od tod tudi pogledi nekaterih, da stanje državljanske vojne v Sloveniji v resnici še vedno ni preseženo, kot je to ob razglasitvi rezultatov plebiscita 26. decembra 1990 razglasil tedanji predsednik Skupščine Republike Slovenije dr. France Bučar. Še vedno smo torej priče boju za zmagovito interpretacijo novejšje slovenske zgodovine, za interpretacijo dogajanja med II. svetovno vojno na območju Slovenije in ne nazadnje tudi za interpretacijo dogajanja na področju odnosov med RKC v Sloveniji in jugoslovansko/slovensko politiko v času med II. svetovno vojno in osamosvojitvijo Slovenije.

Priznati moram, da tudi sam, čeprav o tem najbrž še vedno ne morem soditi zares kvalificirano, temveč spet lahko samo po svoje interpretiram dogajanje, ocenim to razmerje (med cerkvijo kot institucijo religije in državo kot v tem primeru ustanovo, ki jo v celoti obvladuje komunistična stranka kot nosilka ideologije) kot neuskladjivo, skratka kot obstajanje dveh entitet na istem območju, ki se lahko samo bolj ali manj strpno prenašata, ne moreta pa niti zares tvorno sodelovati, kaj šele dejansko strpno sobivati. Z nekoliko literarno prisposodobno bi lahko to opisal kot soobstoj dveh zelo globoko segajočih prepričanj oziroma aktivnih usmeritev ali idej, ki si obe prizadevata za obvladovanje »duš« in »umov« ljudi, ki jih želita obvladovati in sta si potemtakem nepomirljivo in neuskladjivo nasprotni. Tako religija kot formalizirana in institucionalizirana forma vere kot komunistična ideologija, ki je v doktrino informirana politična ideja, si prizadevata v celoti polastiti človeka kot posameznika in kot kolektiva (ljudstva, naroda).

Za usodo tragičnega junaka je pomembno po eni strani to, kako razume potrebe okolja (družbe), ki jo želi spremeniti, in kako to okolje dojema njega (na začetku praviloma pozitivno, kasneje pa vse bolj sovražno). Kaj pa po njegovem propadu? Zanimivi so odzivi v javnosti po njegovi smrti: kako je na novico o smrti reagiral tisk (oz. mediji, kako cerkev – pogreba naj bi se udeležili vsi vidnejši predstavniki cerkve, odkritja spomenika nekaj let kasneje pa samo škof Smej, ki je imel pri tem neposredno dejavno vlogo).

Bil pa je tudi še po smrti deležen pozornosti in tudi poskusov neke vrste rehabilitacije s strani strokovne javnosti (zbornik: Vekoslav Grmič – Škof pričevalec).

Trzin, 2. maja 2023

TRAGIČNOST POLOŽAJA IN DELOVANJA POMOŽNEGA ŠKOFA DR. VEKOSLAVA GRMIČA

Povzetek

Prispevek, katerega avtor ni teolog ali filozof, je esejistične narave in interpretira razmerja med cerkvijo in oblastjo v Sloveniji v času, ko je bil mariborski pomožni škof dr. Grmič (1968–1980), kasneje odrinjen in socialno izoliran, četudi se je v javnosti še (lahko) pojavljal (predaval, pisal in objavljajal, dajal intervjuje itd.), kaznovan. Dostopa do potencialom ustrezne vloge in besede v cerkveni hierarhiji ni več imel. Že iz navedenega in iz pričevanj o njem in njegovem delu in seveda iz njegovih pogledov, razvidnih iz njegovih spisov, je mogoče sklepati, da je bil izrazito tragični lik, ki ustreza ne le eni, temveč vsaj dvema od znanih opredelitev tragedije in tragičnega junaka in je, kot tak, s svojim življenjem demantiral predpostavke in teze, da že v 20. stoletju tragedija in tragični junak nista več bila mogoča. Vsekakor pa je na mestu vprašanje, kako kulturna in širša javnost danes gleda na tragedijo in tragične junake, na ljudi, ki se izpostavijo, naj bo v stvarnem ali v »kakor stvarnem« svetlu literarnega dela, in boj za spremembe in svoje cilje izgubijo ter propadejo, kot to ustreza opredelitvi tragičnosti. Gre za vprašanje o krizi humanizma, o neoliberalnem fetišiziranju individualizma ter zavračanju pomena skupnosti in vpetosti posameznika v skupnost ter o odgovornosti za prihodnost.

Avtor meni, da je bil dr. Grmič že kot mlad duhovnik in vse bolj pod vplivom okoliščin, v katerih je živel kot otrok, čeprav so starši vsem otrokom zagotovili dostop do izobraževanja, pod vplivom tedaj še zapostavljenega ruralnega okolja, občutljiv za socialne razmere v okolju in zelo zavzet za izboljšanje razmer in tudi zato, bolj kot je vrhu slovenske RKC ustrezalo, dojemljiv tudi za ključne postavke komunistične ideologije in deklariranih usmeritev oblasti v Jugoslaviji in Sloveniji. Poleg tega je bilo zanj pomembno, da je poznal filozofijo, zlasti eksistencialistično, kar mu je zagotavljalo dodatno širino mišljenja in strpnost v dialogu z drugače mislečimi, tudi z ateisti. Kot papež Pavel VI. je tudi on verjel, da bodo komunistični politični sistemi/države dalj časa trajali in da je dialoga cerkve z oblastmi v dobrobit cerkve in ljudi nujen. Prav zato ga je Pavel VI. imenoval za pomožnega škofa in iz istih razlogov ga je kasneje vatikanska in slovenska cerkvena hierarhija odrinila na stranski tir. Zaradi tega svojega prepričanja in poslanstva, ki ga je dojemal kot svojo življenjsko nalogo, je bil ena naših izrazito tragičnih osebnosti po II. svetovni vojni, kar je tudi sam spoznal in priznal.

THE TRAGEDY OF THE SITUATION AND ACTIONS OF DR. VEKOSLAV GRMIČ, THE AUXILIARY BISHOP

Summary

This essayistic article, written by a non-theologian and non-philosopher, analyzes the relationship between the Church and the authorities in Slovenia during the period of Dr. Grmič's tenure as auxiliary bishop of Maribor from 1968 to 1980. After being marginalized and socially isolated, Dr. Grmič was still allowed to appear in public, such as lecturing, writing, publishing, and giving interviews. However, he was punished and lost access to an appropriate role and voice in the Church hierarchy. Based on the above, as well as on the testimonies about him and his work and, of course, on the views he expressed in his writings, it is possible to conclude that he was a distinctly tragic figure, who corresponds to not only one but at least two of the well-known definitions of tragedy and the tragic hero, and who, as such, by his life, demolished the assumptions and theses that tragedy and the tragic hero were no longer possible already in the twentieth century. However, it is

certainly worth asking how the cultural and wider public today views tragedy and tragic heroes, people who stand out, whether in the real or in the “as real” world of a literary work, and lose their struggle for change and their goals, and fail, as it corresponds to the definition of tragedy. It is a question about the crisis of humanism, about the neoliberal fetishization of individualism and the rejection of the importance of community and of the individual’s involvement in the community, as well as about responsibility for the future.

The author believes that even as a young priest and increasingly influenced by the circumstances in which he lived as a child, although his parents ensured that all children had access to education, Dr Grmič was influenced by the then still disadvantaged rural environment, sensitive to the social conditions in the environment and very committed to improving the situation, and therefore, more than the top of the Slovene Roman Catholic Church was comfortable with, he was also receptive to the key points of the communist ideology and the declared orientations of the authorities in Yugoslavia and Slovenia. Moreover, it was important for him to have a knowledge of philosophy, especially existentialist philosophy, which gave him additional breadth of thought and tolerance in dialogue with dissenters, including atheists. Like Pope Paul VI, he believed that communist political systems/states would last for a long time and that dialogue between the Church and the authorities was necessary for the good of the Church and the people. It was for this reason that Paul VI appointed him an auxiliary bishop, and for the same reasons he was later sidelined by the Vatican and the Slovenian Church hierarchy. Because of his beliefs and his mission, which he regarded as his life’s task, he was one of our most tragic figures after the Second World War, as he himself recognised and admitted.

DIE TRAGIK DER LAGE UND DES HANDELNS VON WEIHBISCHOF DR. VEKOSLAV GRMIČ

Zusammenfassung

Dieser essayistische Artikel, verfasst von einem Nicht-Theologen und Nicht-Philosophen, analysiert die Beziehung zwischen der Kirche und den Behörden in Slowenien während der Amtszeit von Dr. Grmič als Weihbischof von Maribor von 1968 bis 1980. Nachdem er an den Rand gedrängt und gesellschaftlich isoliert worden war, durfte Dr. Grmič immer noch öffentlich auftreten, zum Beispiel Vorträge halten, schreiben, veröffentlichen und Interviews geben. Allerdings wurde er bestraft und verlor den Zugang zu einer geeigneten Position und Stimme in der Kirchenhierarchie. Auf der Grundlage des oben Gesagten sowie der Zeugnisse über ihn und sein Werk und natürlich der Ansichten, die er in seinen Schriften zum Ausdruck brachte, kann man zu dem Schluss kommen, dass er eine ausgesprochen tragische Figur war, die nicht nur einer, sondern mindestens zwei der bekannten Definitionen der Tragödie und des tragischen Helden entspricht und die als solche durch sein Leben die Annahmen und Thesen, dass die Tragödie und der tragische Held bereits im zwanzigsten Jahrhundert nicht mehr möglich seien, zunichte gemacht hat. Dennoch stellt sich die Frage, wie die kulturelle und breitere Öffentlichkeit heute die Tragödie und den tragischen Helden sieht, also jene Menschen, die in der realen oder in der „als real empfundenen“ Welt eines literarischen Werks herausragen und ihren Kampf um Veränderung und ihre Ziele verlieren und scheitern, wie es der Definition der Tragödie entspricht. Es ist eine Frage über die Krise des Humanismus, über die neoliberale Fetischisierung des Individualismus und die Ablehnung der Bedeutung der Gemeinschaft und des Engagements des Einzelnen in der Gemeinschaft sowie über die Verantwortung für die Zukunft.

Der Autor ist der Ansicht, dass Dr. Grmič schon als junger Priester und zunehmend durch die Umstände, in denen er als Kind lebte, beeinflusst wurde. Obwohl seine Eltern dafür sorgten, dass alle ihre Kinder Zugang zu Bildung hatten, war er durch das damals noch benachteiligte ländliche Umfeld geprägt, sensibel für die sozialen Verhältnisse in der Umgebung und sehr engagiert, um die Situation zu verbessern. Daher war er, mehr als der obersten Spitze der slowenischen römisch-katholischen Kirche recht war, auch für die Kernpunkte der kommunistischen Ideologie und die erklärten Ausrichtungen der Behörden in Jugoslawien und Slowenien empfänglich. Darüber hinaus war es für ihn wichtig, Kenntnisse im Fach Philosophie zu haben, insbesondere in der existenzialistischen Philosophie, die ihm zusätzliche gedankliche Weite und Toleranz im Dialog mit Andersdenkenden, einschließlich Atheisten, verliehen. Wie Papst Paul VI. war er der Überzeugung, dass kommunistische politische Systeme/Staaten lange Zeit Bestand haben würden und dass der Dialog zwischen der Kirche und den Behörden zum Wohle der Kirche und des Volkes notwendig sei. Aus diesem Grund ernannte Paul VI. ihn zum Weihbischof, und aus denselben Gründen wurde er später vom Vatikan und der slowenischen Kirchenhierarchie ausgegrenzt. Aufgrund seiner Überzeugungen und seiner Mission, die er als seine Lebensaufgabe ansah, gehörte er zu unseren tragischsten Figuren nach dem Zweiten Weltkrieg, wie er selbst anerkannte und zugab.